

Зміст

Передмова	7
I. Татуювання за давніх часів.....	20
1. Ідеал оголеності	20
2. Знак ворога.....	25
II. Географічні експедиції вісімнадцятого століття.....	31
1. Екзотична символіка Південно-Східної Азії	31
2. Авантюрна подорож	33
3. Таїті та чарівність екзотики.....	38
4. Татуювання маорі.....	43
5. Татуйовані голови.....	49
6. Моко.....	51
7. Японські татуювання.....	54
III. Вистави татуйованих при королівських дворах та у цирках	63
1. Заокеанські дива.....	63
2. Виступ шляхетного дикуна	67
3. Публічні покази маргіналів.....	71
4. Осоружна чарівність татуйованих жінок.....	75
IV. Кримінальна антропологія та пошуки виродження у гендерному розмаїтті.....	81
1. Приховане лиходійство	81
2. Тавро безчестя	84
3. Пропащі жінки.....	95
4. Поширення татуювань у XIX столітті	99
V. Мода серед еліт.....	103
1. Технічний прогрес	103
2. Ознака соціальної відмінності	104
VI. Новий погляд на татуювання в контексті контркультури.....	113
1. Вуличні бунтівники.....	113

2. Гола правда	117
3. Панк-вибух	119
4. Світ скінхедів	126
VII. Мистецтво страждання	130
1. Квір-заворот	135
2. Модифікації тіла	143
3. Масовий попит	146
Бібліографія	162
Перелік ілюстрацій.....	177
Іменний покажчик	179
Про авторку.....	182

Передмова

Дивлячись на татуювану людину, особливо коли татуюваннями вкрита значна поверхня її шкіри, ми мимоволі замислюємося над власним тілом – яке враження воно справляє, які приховані, а може, й очевидні сенси воно несе, чи маємо ми змогу й бажання щось у ньому змінити. Татуювання автоматично спонукають нас до роздумів над поняттям краси й оголеності. Феміністка і фахівець з історії мистецтва Лінда Ноклін стверджує: «Мені подобається будь-яка нагота, аби вона не була класичною. Будь-яке оголене тіло, якщо воно не схоже на Давида Мікеланджело чи Аполлона Бельведерського. Я згодна з Бодлером, поетом і критиком XIX століття, який казав – класична нагота є мертвою, нікуди від цього не подітися. А що тоді вважати живим? Те, що не вкладається в рамки, – некрасиве, інше, надмірне» (цит. за Buszek 2006, р. 1; див. також Nochlin 2003).

Протягом останніх десятиліть ідеал наготи та естетики тіла докорінно змінився, тому що красу вже не асоціюють лише з природними даними. Ставлення до модифікацій, удосконалення або «корегування» свого тіла пододало майже свідому еволюцію від класичного уявлення про оголену красу до чогось іншого, де фізичний вигляд і власна ідентичність стають артефактом, викуваним людиною. У минулому людство категорично відмовлялося від усього, що могло зіпсувати оголену красу, адже у загальній уяві «красиве» не відокремлювалося від «справжнього» та «доброго» – красі не потрібна омана чи покров ілюзій. На картині Сандро Боттічеллі «Наклеп» правда зображена молодою оголеною жінкою, що поглядом звертається до неба, а наклеп, тобто неправда, загорнена в лахміття, у неї старе й бридке обличчя, яке вона ховає під одягом. Гола правда відповідає естетичній досконалості юного жіночого тіла. Класичні канони, засновані на естетичному ідеалі греків, подають красу як дещо сьогоденно-миттєве, просте, без мудрованих тонкощів.

У сьогоденній культурній площині татуювання – викарбувані на шкірі знаки – сприймаються як різновид макіяжу, хоча свого часу і макіяж зазнав чимало труднощів, аж поки суспільство погодилося, що прикрашати себе у такий спосіб можуть навіть пристойні жінки. Говорячи про косметику, Гамлет сухо докоряв Офелії: «Так само чудово знаю про всі ті ваші підмальовування. Бог дає вам одне лице, а ви з нього робите інше» («Гамлет», дія III, сцена I)¹. Прикраси та косметичні засоби компрометували жіночі чесноти, тому що затьмарювали душевну чистоту. В ім'я щирості та добра тіло мало бути абсолютно природним.

Колись суспільство засуджувало і ганьбило макіяж (про татуювання годі й казати), тому що він змінював фізичний вигляд, створений за образом та подобою божою, але сьогодні у людини більш активне ставлення до власного тіла і менше шансів наразитися на цькування. Все рідше зустрічається осудливе ставлення до татуювань, радше навпаки – нанесення малюнків на шкіру вважається позитивною формою рефлексії, людина аналізує себе крізь призму перманентного декорування власного тіла. Татуювання допомагають удосконалити зв'язок між особистістю та фізичним виглядом, що вже казати про розуміння наготи і того, що вона собою символізує.

Шкіра – неодмінна складова людської ідентичності. Слово Сільвії – тридцять чотири роки, музикант, аранжувальниця з Мілана:

Я їх на собі відчувала, немов вони [татуювання] вже були. Так статуя Мікеланджело колись ховалася у мармурі. Макіяж втомлює, ці «оформлювальні роботи» з роками стають анахронізмом. А татуювання завжди при мені [...], зрештою, вони у мене в думках, тому і з'явилися на шкірі.

Буває так, що знаки на шкірі ще не намальовані, а вже стають частиною тіла. Як з роками формується ідентичність

¹ Переклад Ю. Андруховича. – Прим. перекл.

людини, так і малюнки, що її характеризують, проступають з часом на поверхні, щоб *достеменно* розповісти – ким вона є і ким себе мислить. Під цим кутом зору оголене тіло навіть менш автентичне. А от коли воно прикрашене малюнками, які людина свідомо вирішила на себе нанести, то його свідчення сповнюються щирістю і прямою.

Коли людина ретельно продумує і навіть промальовує татування перед їхнім нанесенням на шкіру, це свідчить про потужні ідентифікаційні процеси, здатні привести до радикального переосмислення власної зовнішності. Розповідає міланський майстер-початківець Лука, двадцять два роки: «Татування – не одяг. Татування дарують відчуття оголеності більше, ніж сама оголеність, тому що вони передають ставлення до життя [...], голий я не відчуваю себе собою так, як завдяки татуванням».

Показати себе оголеним, але прикрашеним знаками, якщо, звичайно, татування є результатом ретельного вибору, що ґрунтується на глибоких роздумах і потужних емоціях, – це дуже відверта трансляція власної ідентичності. А це, своєю чергою, повністю розвінчує міф про оголене тіло, перевертаючи шкереберть ідеал класичної краси, який неминуче відсилає до образу свіжої безпосередності, що нам дарує природна краса тіла. Ось що каже про своє тіло сицилієць Мікеланджело – тридцять вісім років, мешкає у Римі, працює у сфері маркетингу:

Як на мене, це дуже красиво, раніше мені чогось бракувало [...] має бути внутрішній проміжок часу, коли ти все відчуваєш зсередини [...]. Потрібно все зважити, обміркувати, захотіти, уявити. Не знаю. Все, що я зробив, було ретельно продумано і вистраждано, звісно, у переносному сенсі, адже деякі речі, що я собі витатуював, супроводжують мене зі самого малку, ось це святе серце² – сицилійська обітниця. Пам'ятаю, як я гуляв із бабусею, а було мені три-чотири роки, і ці зображення мене бентежили,

² Поширена тема татувань *cuore sacro* – символ доброї долі та божого захисту. – *Прим. перекл.*

[...] я дивився на святе серце, і воно залишилось у моїй голові, воно вже тоді витатувалося.

Татуювання довершують красу тіла – завдяки їм можна побачити і навіть доторкнутися до зображень, з яких вибудовується символічний плин життя людини. Хоч де розташоване ваше тату – на відкритому плечі або на спині, – шкіра відверто розповідає про вашу ідентичність саме мовою татуювань.

Інколи на ній відтворюється дуже бурхливий світ, де перемишуються спогади, почуття, аналіз себе й навколишньої реальності. Це невтомна символічна праця над своїм тілом і тією неповторною ідентичністю, яку воно передає.

Розмову продовжує Лука, молодий тату-майстер з Мілана: «Перше [татуювання присвячене] моїй родині. Немов стрічка навкруг ноги, фантазія на тему бабусиною барвистого халата; більше, ніж згадка про цю квіткову фантазію».

Малюнки на шкірі сколихують пам'ять про далекі події, що перетворюються на графіку на власному тілі; вони уособлюють любов до найдорожчих людей, до яких ми відчуваємо глибоку прив'язаність. Наша суб'єктивність набуває видимих форм, а шкіра про них розповідає.

Інколи малюнки на тілі передають бачення реальності крізь призму власних інтересів та інтелектуальних пристрастей. Про своє єдине, але велике татуювання на спині, де зібрані алхімічні символи, традиційні легенди та християнські хрести, мені розповідає Ріккардо – тридцять один рік, тимчасовий робітник у невеличкому поселенні провінції Верона:

Я розпочав це татуювання у 2005 році [...], намагаючись утілити у ньому все, що є частиною мене, тому, мабуть, я його не завершив [...] мені подобається думка, що воно у мене на спині. Там навіть є хрест, я наче відчуваю його вагу, адже в ньому приховані всі мої думки.

Подеколи пошуки себе втілюються у стрімкий колорит знаків і символів, з яких вибудовується власна ідентичність і

які набувають образного вираження на шкірі. На візуальному рівні татуювання передають «вагу» власної особистості та бачення світу.

Сьогодні нанесений на тіло знак сам по собі не сприймається ні як тавро (як це було серед ув'язнених), ні як номер на руці (яким позначали євреїв у концентраційних таборах), ні як ознака протесту і належності до конкретної групи (згадаймо байкерів на харлеях у шістдесятих роках або панків у другій половині сімдесятих).

Коли я зацікавилася татуюваннями, а сталося це зовсім випадково багато років тому, вони сприймалися як дещо дуже епатажне, майже шокує. О тій порі я вивчала субкультуру ультраправих скінхедів, і мене неабияк уразили татуювання, що повністю вкривали руки деяких хлопців із групи Azione Skinheads, з якими я зустрілася в одному міланському барі. Ці завитки на шкірі візуально відтворювали символіку скінхедів, фашистських і нацистських угруповань. Відчувалася своєрідна гордість у тому, щоби набити собі лікторську фасцію, та ще й так, щоб її важко було розгледіти одразу, або якийсь рунічний знак, розшифрувати який могли лише однодумці. Це був початок дев'яностих, і татуювання поки не набули такої популярності, як сьогодні, хоча до моди на них залишалася обмаль часу.

За кілька десятиліть із майже маргінального чи принаймні бунтарського символу татуювання перетворилися на масове явище. Якщо сьогоднішній підліток іще не зробив тату, в нього навіть немає сумніву, що він зробить це пізніше. Татуювання стало однією з найдоступніших і бажаних опцій у справі вибудовування власного тіла. Це як ходити до спортзалу або поставити собі брекети – люди приймають рішення зі суто естетичних міркувань.

Розповідає Марія Грація – тридцять вісім років, тату-майстриня з Мілана:

Я почала це «заради приколу» на знак протесту. В минулому я була панком, отже, перебувала у специфічному середовищі, що підривало підвалини суспільства.

Бунтаркою я була завжди, але врешті-решт подорослішала й вважаю, що сьогоднішні зміни сталися тому, що змінилися ми самі. [...] Я навіть гадки не мала, що мода на тату може так вибухнути і татування перетворяться на масове явище.

Якщо панки попервах використовували татування як мовчазне воцання про своє бунтарство та відстороненість від *нормального* світу, прикрашаючи себе *дикунськими* та *екзотичними* знаками, то сьогодні сприйняття та подання власного тіла зазнали радикальних змін. Подряпати тіло, хай воно навіть закривавить, прикрасити його, надати йому якихось вигинів на поталу часу, поекспериментувати зі знаками на шкірі просто тому, що вони подобаються, – це вже буденна річ.

Епатаж і зухвалість, свого часу притаманні татуванням, перекочували наразі на інші рівні, втілюючись у більш екстремальних модифікаціях тіла або у наколюванні обличчя. Щоправда, російські татування і досі ілюструють образи, пов'язані з в'язницею або належністю до кримінального світу з його кодексами та секретами. Завдяки деяким фільмам, наприклад, «Східні обіцянки» (2007) Девіда Кроненберга, і головню завдяки успіхові автобіографічного роману «Сибірське виховання» Ніколая Ліліна (2009) татування російської мафії оновили образний ряд девіантності за класифікацією Ломброзо та естетику непохитної огиди до *нормального* життя, яка свого часу захопила молодіжні субкультури бунтарського стибу – від пачуко до байкерів, від панків до скінхедів. Тому цей стиль досі має неабиякий успіх серед осіб, що татуюють шкіру з міркувань бунтарства. Той, хто прагне затвердити власний кодекс честі, знаходить у російських татуваннях дуже насичені в плані символізму форми вираження. Наприклад, у двадцятирічного ультраправого скінхеда, який тусується в колах CasaRound³, є тату Мадонни у російському стилі з навісним замком на шиї, що свідчить – він ніколи не заговорить, ніколи не видасть своїх секретів. Цей образний

³ CasaRound – італійський неофашистський рух; має мережу соціальних центрів. – Прим. перекл.

ряд запозичено у російських татуювань із нарочито спрощеним дешифруванням, тобто немає жодного сумніву в непохитності вибору на користь своєї спільноти й ультраправих «братків».

Утім на рішення робити чи не робити татуювання накладається настрій моменту з прив'язкою до сюжету або до стилю. Татуювання підкорюються швидкоплинній моді, яку люди сповнюють суб'єктивним значенням, і з роками вона починає жити своїм життям. Традиційні сюжети сусідять з малюнками-одноденками. «Для жінок квіти й метелики – це класика, цього року високий попит на повітряні кулі [...], зараз знов починаються фенікси на спинах у дівчат», – стверджує Паола, тридцятирічна тату-майстриня з Рима.

У хороводі зображень і стилів, що використовуються у татуюваннях, завжди можна вибрати те, що пасує твоїй особистості. І хоча у цьому просторому й гнучкому світі символів багато що вирішує мінлива мода, деякі жанри та стилі залишаються майже невідкладними часу.

З роками стилі та сюжети помітно розвинулися. Якщо у вісімдесятих роках зразком вважався трайбл – жанр, вигаданий представниками американської панк-рок-культури на підставі *примітивних* татуювань народів південних морів, то сьогодні він утратив актуальність. Від нього відгалузилися численні стилістичні та креативні стежинки, що часто виводять навпростець до джерел, якими надихався сам трайбл, але при цьому вони намагаються у більш філологічний спосіб охопити розмаїття мотивів, притаманних народам Маркізьких островів та Таїті. Для тодішніх панків тату в стилі трайбл означало маргінала, *дикуна*, екзотику в західному переосмисленні, проте вони навіть не намагалися відобразити фактичні сторони тієї реальності, що існувала у Південно-Східній Азії, де, власне, і народився образотворчий ряд їхніх татуювань.

З огляду на те, що за останні десятиліття татуювання стали масовим явищем, яке вже не вписується ні у вікові, ні у соціальні категорії, значно збільшилася кількість осіб, що працюють або хотіли б працювати у цій галузі. Сама по собі кар'єра тату-майстра – можливість не гірша за інші при виборі професійного

шляху. Розповідає Лаура – двадцять три роки, асистентка у римській тату-студії: «Я закінчила спеціальні курси, купила в інтернеті набір і почала татуювати вдома своїх друзів і друзів свого нареченого».

Серед студентів і випускників Художньої академії, де я викладаю, існує доволі поширена практика – малювати каталоги для тату-студій або пробувати свої сили на власному (і не тільки) тілі з метою навчання. Надамо слово мешканці Неаполя Мартіні, двадцять три роки:

Я почала цього року, хотіла почати раніше [...], тренувалася на екошкірі, яка не бозна що та й дорого коштує [...] та на свинячій шкірі [...] – вона найближча до людської серед усіх інших. Однак і свиняча шкіра – не найкращий варіант, тому всі навколо кажуть «спробуй на комусь». Якщо ти не дуже переймаєшся, можна запропонувати тату друзям у подарунок, [...] я думала про це, єдине що – врешті-решт, це ризик, [...] і я вирішила «принести в жертву» власне стегно. До того, як торкнутися шкіри інших людей, тату-майстри часто навчаються на собі, жертвуючи якоюсь частиною тіла – зазвичай, ногою, тому що там малюнок не дуже на виду, якщо тату вийде невдалим [...], тоді й для реклами він не згодиться.

Інколи початківці в цій професії вважають за краще набити татуювання на власній шкірі, щоб навчитися процесу, попри можливу неточність малюнка, тому що тренувальний матеріал – свиняча або синтетична шкіра – не дає бажаних результатів.

Порівняно з минулим, коли перші бунтарі татуювали на собі розпізнавальні символи на знак причетності до виняткового середовища, сьогодні нанесення малюнків або написів на шкірі відбувається з абсолютно інших причин. Порушення цілісності шкіри вже не вважається ушкодженням – хіба що татуювання було виконано незграбно або на обличчі (поодинокі випадки) чи на надто великій ділянці шкіри.

Сьогодні татуювання постають дуже багатогранною реальністю. Під тонким прошарком моди, бажань і вподобань щодо розпису власного тіла криються найрізноманітніші світоглядні бачення, тому дедалі частіше спадає на думку ритуальне значення татуювань як символу змін і переходу до чогось нового. Розповідає Леонардо – двадцять один рік, студент з Мілана:

У мене звичайнісінька історія: одне тату зі словом «амоге» (любов) великими літерами. Я записався до майстра наступного дня після розлучення з давнім другом. Це було своєрідне усвідомлення змін на краще, які зі мною відбулися [...] своєрідне визнання заслуг цієї людини.

У ролі перехідного ритуалу татуювання може виявитися невибагливим – на нього можна наважитися без зайвих міркувань, не надто переймаючись тим, що набити. Просто видається слухний момент у житті, наприклад розлучення.

А інколи на перший план виходять культові аспекти, тоді людина набиває собі святе серце, чотки або зображення отця Піо⁴. Як стверджує Давід, сорокачотирирічний тату-майстер з Чіампіно, «тату – це концентрована пристрасть». Світ моди не тільки не цурається, він навіть виносить у *мейнстрім* мотиви, що викликають у пам'яті думки про маргінальність і жертвність, притаманні – як вважалося – нижчим соціальним класам уже зниклого світу. Часом татуювання набуває глибокого значення як потужний доказ власних переконань, очікувань, сподівань і болю, що спіткали людину через якесь лихо чи невдачу. Подеколи в татуюванні виявляється народна релігійність і спроба реагувати на негаразди або принаймні відчутти їх на власній шкірі. «Я витатуював своєму племінникові святу Барбару, і у нього все налагодилося. Вона – захисниця у найдивовижніших справах, – розповідає Марко, сорок чотири роки, тату-майстер

⁴ Отець Піо з П'етрельчини (1887–1968) – італійський священник, католицький святий, стигматик, благодійний діяч і чернець ордену капуцинів. Канонізований 16 червня 2002 року папою Іоанном Павлом II. – *Прим. ред.*

із Рима. – Собі я хочу витатуювати святу Ріту, я її відданий шанувальник. Вона мене заспокоює», – додає він. «Тут написано “люби та захищай мою родину”. Я зробив це на честь батька, він щирий вірянин, і йому було зле», – стверджує Антоніо, двадцять шість років, перукар з Тіволі, який витатуював цей напис на нозі поруч із зображенням Матері Божої Гваделупської в латиноамериканському стилі. До речі, це – один з найпопулярніших мотивів серед пачуко сорокових років – мексиканських іммігрантів у Сполучених Штатах, що були головними учасниками сутичок і протестів у тогочасній, ще глибоко расистській Америці. Але Антоніо нічого про це не знає, йому до цього байдуже. Він обрав Матір Божу Гваделупську, тому що «вона вродлива» і відповідає його релігійним почуттям, його ставленню до батька та батькової хвороби.

Через те що татуювання суперечать ідеалові класичної краси, навколо них точаться дискусії, вибухають ціннісні конфлікти батьків і дітей, особливо загостреними стають сутички між матір'ю і дочкою. Залежно від кута зору татуювання або підсилює, або компрометує ідею жіночності; а якщо йдеться про масштабні татуювання, то тут вочевидь простежується явний чи підспудний протест проти моделі краси попередніх поколінь. «Наші з матір'ю стосунки зазнали кризи, і це цілковито була справа моїх рук, – стверджує Джада, двадцять сім років, фешн-дизайнер у невеличкому селі поблизу Фрозіноне. – Я навіть зробила тату в день народження матері».

Часом суперечки з матір'ю носять суто прагматичний характер і зводяться до перемовин щодо розміру татуювання та співвідношення між татуюваною та «чистою» частиною тіла. Кожного разу, як з'являється нове татуювання, «мама каже “це останнє!” і я кажу так», – розповідає Кьяра, двадцять дев'ять років, тату-майстриня з Пінероло.

Рішення набити тату є потужним доказом антикласового бачення свого тіла, життєвою позицією, що протиставляється уявленням про красу як розкіш молодої й оголеної, у сенсі чистої від штучних утрочань, шкіри. З огляду на те, що при татуюванні жіноче тіло надрізається, а отже, певною мірою псується, для

цього кроку потрібен великий внутрішній поштовх і невідворотне бажання.

У прекрасному документальному фільмі Беверлі Юень Томпсон «Покриті» («Covered», 2010) показано, яким сміливим і приголомшливим вибором стає для жінок татуювання, особливо масштабне тату. Часто співбесідниці, чие тіло майже суцільно вкрите татуюваннями (хіба що крім обличчя), згадують про ревний опір родини, зокрема матері, адже до сьогодні в суспільстві існує форма остракізму проти масштабних татуювань на жіночому тілі, що сприймаються недоречним паплюженням жіночої краси.

У татуюваннях і більш радикальних модифікаціях власного тіла часто міститься бажання сплутати кордони між «варто чи ні», між чоловічим і жіночим, тому що людина бере на себе відповідальність за розбудову власної особистості та зовнішнього образу. Додаймо ще задоволення бачити у дзеркалі саме ту людину, якою ви вирішили бути, а для жінок і жіночої лесбійської спільноти, особливо для бучів⁵, це означає визволення від чоловічих стереотипів щодо ідеалу жіночої краси.

Протягом останніх десятиліть татуювання стало, з одного боку, формою масового споживання, а з іншого – коли воно суцільно вкриває всю поверхню тіла – улюбленою темою дискусій навіть серед adeptів феміністичних і так званих *квір-досліджень*⁶ з поглибленим аналізом питань ідентичності та власне тіла. Завдяки *квір-дослідженням*, які від початку 1990-х років переглядають і перевизначають ідею природності та гендерної ідентичності, розширюючи можливості ЛГБТ-обрію, тіло перетворилося на поле битви, на ту реальність, де *квір-середовище* затверджує інакшість, з гордістю демонструючи свою ексцентричність. Розповідає Даніеле, двадцять п'ять років, учасниця римської *квір-групи* «Cagne Sciolte»:

⁵ Від англ. *butch* – термін ЛГБТ-середовища, що означає мужоподібну жінку. – Прим. перекл.

⁶ Міждисциплінарний дослідницький напрям у культурології, що вивчає питання сексуальної та статевої ідентичності, зосереджуючи увагу на гомосексуальній і трансгендерній тематиці. – Прим. перекл.

Анатомію я бачу інакше: це анатомія емоцій, і вона мене постійно примушує посміхатися, постійно штовхає на боротьбу із суспільством, яке мені вже стало замалим. Тіло це відчуває, і я його використовую на власний розсуд – обертаю на інструмент, виводжу на площу, на акції, розмовляю з подругами, набиваю на ньому тату, виставляю напоказ, перевдягаю його. Втім власне воно й підштовхує до переосмислення, допомагає запустити нищівний механізм у розстановці сил, які вважають його вразливим, слабким, а якщо гомосексуальне – то ще й пасивним, а насправді все абсолютно не так. Моє тіло є активним, бунтівним, еретичним.

Татуювання та модифікації тіла дійсно ставлять перед людиною принципове запитання власної особистості та меж впливу на тіло – наскільки ми вільні щось на ньому малювати, викарбовувати і таке інше? Як між собою співвідносяться *природне* тіло та ідентичність? Наскільки можна пересувати межу між отриманим як дарунок долі і тим, чого людина прагне сама? Ідентичність – це дещо фіксоване чи її можна змінювати за власним бажанням і власним вибором, як ми це робимо, наприклад, зі шкірою? Сміливість, різні способи штучного втручання, питання контролю – усе це змішується у спробі надати собі нове визначення і нову зовнішність, аби прикути увагу до своєї особистості та соціального оточення, в якому ми живемо. Проте інколи нанесення татуювань означає лише одне – дань популярній моді.

Татуювання надають дуже широкі можливості в плані експресії та естетики власного тіла; їх можна зробити на хвили миттєвої моди без зайвих вагань або в результаті ретельних роздумів. Часто різниця полягає всього-на-всього у розмірах тату та готовності підставити свою шкіру під ріжучий інструмент.

Рим, 20 травня 2014 р.

А. К.

Дякую всім респондентам, які приділили мені свій час, поділилися думками, допомогли зрозуміти світ, що завжди мене приголомшував, а за останні роки розвинувся у дуже різноманітних формах. Я вдячна також тим, хто допоміг мені матеріально в той чи інший спосіб, зокрема, Джаді Фалстаффі, Мартіні Маджезе, Франчесці Ді Фаці, Андреа Спеццігу і особливо Роберту Галеотті та Джорджію Віану, які допомогли знайти осіб для інтерв'ю. Окрема подяка Роберту Пілоні.